

Tisztelet Szerkesztőség!

A szegedi államfogház

Kun Béla centenáriuma alkalmából ismét elhangzott és megjelent nyomtatásban — e hasábkon is — a téves adat, mintha Kun Béla 1907—1908-ban a szegedi Csillagbörtönben raboskodott volna. A hiba forrása a Kun Béla fogságáról először hírt adó *Esti Hírlap* 1969. április 30-i cikke: címeben öklömmi betűkkel ez fogalmazta így: „Kun Béla két levele a Csillagbörtönből”. Hihetővé is tette a közvélemény előtt, hiszen köztudomású volt, hogy a Horthy-korszakban a kommunista rabok egy része valóban a Csillag rabja volt. Amde 1919 előtt a politikai elítéltek nem a börtönök, fogházak, hanem az államfogházak lakói voltak.

A szegedi államfogház a Vassas Szent Péter (ma Zöld Sándor utca 17—19. számú házban (ma lakóház)) 1980. május 1-én nyílt meg. Párbeszédet, sajtóvetésért és igazsáért csukták ide az elítélteket. A büntetés itt alig állt másból, mint a szabadságnak kíméletes elvonásából. Az államfogház lakói nem is rabok, csak foglyok voltak. Nappal érintkeztek egymással, házi vagy vendégül köszöntöztek, leveleket írtak, újságokat olvashattak, leveleiket fölbontatlanul kapták kezüköz, csupán éjjel voltak elzárva.

Az első író, aki megfordult benne, még megnyitása előtt, csupán kíváncsiságból, Tóth Béla volt, a neves író és publicista. Az első elítéltek egyike pedig Gardonyi Géza. Ki gondolná a galamblelkű íróról, hogy ifjú szegedi újságíróként két ízben is párbajozott, s ezért kétszer is meglátta a Vassas Szent Péter utcai „közintézményt”? Pedig így volt. A *Szegedi Paprika* című élelapon versével kigúnyolta May R. Miksa szegedi bankárt, mire ez bepörölte a fiatal újdonszót. Ügyvédje, Kókay István, a tárgyaláson sértette Gardonyi lapját. Erre Gardonyi a *Szegedi Híradóban* most meg Kókayt figurázta ki. Az ügyvéd párbajra hívta ki Gardonyit. 1889. január 16-án délután fél kettőkor csapatok össze karddal a felek a Sörház utcai kaszárnya vívótermében. Kétszeri csoré után mindketten megsérültek. Gardonyit, mivel a szeme fölötti sebből a vér a szemébe folyt, harcképtelenné nyilvánították. Tizenegyi napi államfogházban kaptak a párbajozó felek. Gardonyi 1890. augusztus 2-án vonult be. Kedélyes, kartázzással töltött napok voltak. Mi sem jellemzőbb, hogy ő még a fogház lakója volt, de élményeiről az állami emberszólóitokban címmel már cikksorozatot írt a *Szegedi Naplóban*. (Mert közben a *Híradótól* a *Naplóhoz* lépett át.)

Második párbaja újságíróháza, a *Újleti Antal* esett. Gardonyi a *Napló* 1890. július 18-i számában bizonyos Fortgang nevű csavargóról írt. Újleti — az elítölt Vortgang — magára vette a dolgot, párbajra hívta ki Gardonyit. Erre a régi Hungária Szállóban (ma a Szegedi Akadémiai Bizottság székháza a Dóm téren) került sor július 19-én délután 10-kor. Nagy hévvel rontottak egymásnak a dühös ellenfelek. Újleti elesett, de Gardonyi ezzel mit sem törődve tovább vagdalkozott, s a vállán megsebesítette ellenfelét. A párbajsegedek közbeleptek, ám a megvadult Gardonyi még őket is megsebesítette. Újlit kit ökleletlenül szállították el.

Gardonyit most egy hónapra ítélték. 1891. április 10-én újból bevonult az államfogházba, de most már nem volt olyan kedélyes hangulatban. Cikket írt újból — *Fürdői levelek* címmel sorozatot —, de korántsem olyan vidámat. Május 10-én szabadult, és kevéssel utána, július végén kilépett a *Napló* szerkesztőségéből, Szegedről elment Aradra. (Utóda a *Napló* szerkesztőségében Tömörkény István lett: akkor szerelt le a katonaságot, ekkor telt le „az a három esztendő”).

Párbeszédért ült itt 1892-ben Bródy Sándor (cikket is írt róla); 1894-ben Ábrányi Kornél; 1898-ban és 1904-ben Bartos Gyula; 1901-ben Békefi Antal; 1902-ben Gonda József és Nagy Endre; 1903-ban Sas Ede és Halász Lajos; 1908-ban Vértessy Gyula; 1912-ben Molnár Ferenc.

A szegedi államfogházban Kun Béla mellett legnevezetesebb lakója Ady Endre volt. Ő még 1899. május 4-én Debrecenben párbajozott Geréby Pállal, mert egy színházi előadásban összeszalkozott vele. Hosszadalmas eljárások után emelkedett jogerőre az ítélet: öt napi elzárás. Ady 1902. július 19-én Nagyváradról jött Szegedre büntetése letöltésére. 25-én már megjelent első cikke az államfogházról *Úri rabok* címmel a *Nagyvárad* *Napló*-ban. Fölösról benne „a Vassas Szent Péter utcai palotának” érdekesebb lakóit, különösen a bihariakat, váradiakat. Többek

között ott találkozott a belényesi születésű, a szegedi nagyvár (1879) óta Szegeden élő Pálfi Antallal, akinek alapítványából. 1903-ban Váradon éppen Ady nyerte el a 200 koronás Pálfi-díjat, a Szilgigeti Társaságának Pálfi-tól a legjobb váradi újságíró jutalmazására szánt összeget. Ady akkori szerelme, Rietzi Mária állítólag mindennap táviratot küldött Adynak a fogházba ezzel a szöveggel: „Imád Máriát.”

Nem ilyen kedélyes volt a nemzetiségi foglyok, az „izgatók” fogszága, már csak azért sem, mert nem egy-két napból, hanem némelyik több évből is állott. („A legöregebb államfogoly”. Vidás János, a kilencvenes évek elején három évre volt ítéltve.) A nagy szlovák írók és költők, Szent István Hurbán-Vajansky (1847—1916) több ízben is meg kellett ismerkednie az államfogház intézményével. Először Szegeden egy évet ült, később, 1900 szeptemberében Besztercebányán fél évet, 1903—4-ben Vácot két hónapig.

Vajansky 1893. február 16-án érkezett Szegedre. Első éjszakáját a Tisza Szállóban töltötte, és másnap reggel fiákeren hajtott a Vassas Szent Péter utcába. Fogházának történetét és írói, költői műveire tett hatását Csukás István Vajansky műveinek magyar világa című tanulmányában (1976) részletesen elemezte. Vajansky nemcsak naplót írt, hanem verseket is. *Szegedi telehold* című improvizáció a rásos ablak mögött alcímű költeményében honvágyának ad művészi kifejezést. Április 27-én a *Szegedi Híradó* közölte magyar fogolytársának, Pataj Sándor zombori ügyvédnek Vajanskyhoz írott versét. Pataj egyébként fordította is Vajansky versét; *A fenékhöz* címűt közölte is a *Szegedi Napló*.

Együtt ült Hurbán-Vajansky a román nemzetiségi vezetővel, Lucaciú Lászlóval. Ő egyéves büntetését töltötte, amiért memorandumban foglalta össze a románság követeléseit. A román és a szlovák nemzetiségi vezető szövetségesnek, barátának fogadta itt egymást. Vajansky verset ajánlott Lucaciúnak, bár magatartásától, kartáccsától a maga szigorúbb erkölcsi elvei szerint elhatárolta magát. Hasonlóan jóban volt a pesti Andreánszky Jenővel, aki ugyancsak egy évet töltött itt, s akiről később Vajansky egyik regényében a párbajhős figuráját mintázta.

1912 februárjában egyhónapos ítéletet ült le a szegedi államfogházban, ugyancsak nemzetiségi igazság vádjával, Goga Octavian (1881—1939), a későbbi miniszterelnök, író és fordító. A *Délmagyarország* 1912. március 10-i számában Herczeg István terjedelmes interjú közölt vele. „Jelenleg egymagam vagyok az egész fogházban, és élvezem a csendet és a békét” — jelentette ki Goga. Egy-két napra megzavarják ugyan nyugalmát a párbajhősök, de szerencsére gyorsan továbbállnak, nem untatják sokáig párbajaik históriáival. A beszélgetésben Goga kifejtette politikai nézeteit, követeléseit népe számára. Beszámolt fordításairól is: Petőfit már rég lefordította, és a fogházban fejezte be *Ady ember tragédiájának* átültetését románra. Nagy hatást tett rá a *Madách*-vallotta, és hozzátette: „Tragédiának sikerült, még Goethénél is jobban megragadnia a témát, és a világtörténelem hatalmas mozzanatát tömöriteni alapszövegre, nekifutás.” „Az irodalom — folytatja — és főleg a magyar irodalom az, mely rokonérzelmet fel tudja kelteni, és amely ideartozandóságot éreztet.” Jobban szeretne, mondotta, ha politika helyett csak az irodalomnak szentelhetné tehetségét és erőit.

Ady levélben köszöntötte Gogát, Goga pedig 1912. március 13-án válaszában megköszönte Ady feléje nyújtott baráti kezét. Mihelyt teheti, írta Goga, Pestre megy, hogy megszoríthassa Ady kezét.

Az érlelődő munkásmozgalom első foglyai is az államfogházba kerültek. Az első között a szegedi munkásmozgalom úttörője, Pollák Béla, aki — egy későbbi újságcikkéből tudjuk — 1896. június 28-tól szeptember 4-ig volt itt. Egy rozoga börtörbe vészte bele fogságának idejét és hozzá ezt a mondatot: „Eljen a szocializmus!” 1899-ben már annyian voltak, hogy a szocialisták elkülönítettek a párbajhősöktől. Ugyanezok került be az első női államfogoly, a 49 éves adai Almádi Mátyásné Retek Elek. 1902-ben a vásárhelyi szocialista parasztköltő, Czeglédi Imre, 1904-ben a köztársaságpárti Kálmár Antal töltötte itt büntetését.

Kun Béla 1907. november 16-tól 1908. május 10-ig volt a Vassas Szent Péter utcai ház fog-

lya. A kolozsvári törvényszék 1907 májusában ítélte hat hónapra a sztrájkoló építőmunkások mellett állást foglaló röpirataért. A *Népszava* szerkesztőségében dolgozó barátjához, Marton Istvánhoz 1907 utolsó napjaiban írt levelében ezt olvassuk: „El sem képzelhetem, mit jelent nekem a levelem, mi alkotást magának arról fogalmat, hogy mint esik

Dachau, 1984

Mikor a múlt nyáron unokám, leányommal együtt, a müncheni repülőtérről Augsburgba vitt kocsiján, elhaladtunk a hírhedt Dachau drótkerítése és őrtornyai mellett. Akkor nem is sejtettük, hogy néhány nap múlva vendégei lehetünk a dachau karmelita kolostornak.

A nagykertintéző múzeum útmutatójából megtudjuk, hogy a

itt az embernek, ha látja, hogy van valaki, aki nem hagyta el. Őn és Ady Endre azok, akik megemlékeztek rólam rabságomban.”

A szegedi Vassas Szent Péter u. 17—19. sz. ház történelmünk és irodalmunk nevezetes emléke. Megérdemelné, hogy erre márványtábla hívja föl az arra járók figyelmét.

Péter László

Szentandrassy István: Dachau (szénrész)

tábor 1933-ban rendezték be egy üzenet külvilággal, a müncheni repülőtérről Augsburgba vitt kocsiján, elhaladtunk a hírhedt Dachau drótkerítése és őrtornyai mellett. Akkor nem is sejtettük, hogy néhány nap múlva vendégei lehetünk a dachau karmelita kolostornak.

1937-ben már szűknek bizonyult a tábor, így magukkal a rabokkal építették nagyobbra. A fennmaradt statisztika szerint 1933-tól 1944-ig 208 000 különböző nemzetiségű férfi és asszony élt és halt itt meg. Kevesen szabadultak meg élve: azok egész életükön át viselték az itt szerzett betegségeket.

Ma helyreállítva láthatjuk a barakkokat, ott vannak a büntetőkamrák, kínzóeszközök és krematórium — de a múzeumban komoly tudományos munka folyik, minden dokumentumot összegyűjtöttek a világ minden részéből, ami Dachauról és a többi koncentrációs táborra vonatkozik. Hatalmas könyvtár és a falakon képanyag illusztrálja mindazt a rémséget, ami ott és mindenütt történt, ahol csak a náciák jártak. Magában a múzeumban 9 faoszlopon látható, hogy mely országokból hurcolták oda embereket. Ott van egy Ungarn feliratú emlékpillér is.

Csodálkozunkra nemcsak rengeteg turista látogatja a táborát; kötelező kirándulás ez iskolák, főiskolák és egyetemi hallgatók számára: meg kell ismernük hazájuk múltjának ezt a szegényteljes korszakát.

A múzeummal szemben a tábor túlsó részén három templom: a Todesangst Christi Kapelle, épült 1960-ban, a zsidó emléktemplom 1965-ben, a protestáns pedig 1968-ban. Ezenkívül még külön virá-

pett be körünk hősnője, Edt Stein is, Teresa Benedicta da Croce néven. Tudományos pályáját ott hagyta, életét és halálát a német nép megváltásáért, a zsidóságért és a békéért ajánlotta fel. Az auszvitzit gázkamrákban pusztult el.

A Karmelita kolostorokban szigorú fegyelem uralkodik, így Dachauban is. Az apácák maguk tartják fenn magukat. Kis boltjukban csupa művészi alkotás, hímzések, kerámiák, festmények. Apró kegytárgyak mind az ő kezük munkája, szerény áron megvehetik a látogatók. Nagy zöldes kertjükben és gyümölcsösökben ők dolgoznak, egyszerű ellátásuk főleg innen kerül ki. Vendégeket is fogadnak, így jutottunk el mi is Gráciával egy-egy vendégszobákba, és csodálhattuk a kolostor példás életét. Legnagyobb meglepetésünk azonban ezen a kirándulásunkon Schuster Enikő volt: gyönyörű fiatal apaca, magyar orvos, aki ott hagyta szépen indult praxisát, és bár szülei egyetlen gyermeke, ezt a hivatást követte. Nagyon kedves és többesztől fogadtak bennünket, kiderült, hogy hajdani kollega leánya. Azért választotta az Enikő nevet, hogy mindenki tudja: magyar. Bizonyára neki köszönhetjük a különösen jó ellátást. Azóta is váltunk néha néhány sort, ő jelentette ott társával együtt számunkra az alázatos, áldozatos szeretet és emberség példaképét. Mikor elbúcsúztunk, még nem sejtettük, hogy néhány hét múlva leányom balesete, hónapokig tartó szenvedése, majd elvesztése következik.

Kerényi Károlyné

A mozgássérültekről

Külön híradót vetítettek róluk a mozikban. Véleményem szerint túl rózsás színben tündítették föl sorukat. Olyan szerencsés egyéneknek mutattak be, akik tolokocsijukból átszállva, saját autójukban mentek be a munkahelyükre. Látható volt a számukra készült lakótelep, ami valóban ideális. Szép és egészséges környezetben épültek ezek a kis házak a mozgássérültek számára. Nincsen lépcső, és a konyhát is úgy tervezték, hogy minden könnyen elérhető legyen tolokocsiból. De milyen kevés boldognak adózt meg, hogy ezekben lakhasson! Ezzel szemben mi van azokkal, akik változatlanul régi otthonukhoz vannak kötve? Ezekben a házakban még a felvonók sincsenek úgy tervezve, hogy elférjen benne egy tolokocsi,

Hogy jussanak ki így az utcára? És ha netán földszinten laknak, akkor sem tudják a kocsit a pár feljáró lépcsőn letolni. Legalábbis egy pallót kellett volna odatenni.

És ami a vállalatok és intézmények hozzáállását illeti, az is igen sok kívánnivalót hagy. Csak egyetlen példát említenék: amíg a legtöbb vállalat és intézmény szakszervezeti bizottsága karácsonykor ajándékosmagot, esetleg vásárlási utalványt juttatott nyugdíjasainak, addig tudok olyan helyekről, ahol egyszerűen megfélemlítettek mozgássérült dolgozóikat. Pedig az a kis juttatás igen jól jött volna nekik, miután ha nem baleset, hanem betegség folytán váltak mozgássérültekké, nem emelték nyugdíjukat.

Rákos Edit

Madách dédunokája a sztrigovai házban

Madách Imre dédunokája — Lázár Lola — szüleivel együtt, 1933-ig, 14 éves koráig az alsó-sztrigovai (ma Dolny Strigova) Madách-kúriában élt. Azután a sors előbb Magyarországra, később a tengerentúrra, Brazíliába vezette. Alsósztrigován, a családi tuszkulumban élte le gyermekkor legzsibb éveit. Túl a világhírű dédapá szellemén, amely mindvégig uralkodott a családi fészeken, erős érzelmi szálak is ide kötöttek. A gyermeki emlékek felidézése hosszú évtizedek után kerülhetett sor. Brazíliából 1980-ban férjével hazalátogatott a dédunoka és felkereste Alsó-sztrigovát. Az egykori otthon, a szülőföld meglátogatása szomorú csalódással végződött. Az egykori otthon — nagyon helyesen — ma múzeum, amely arra lenne hivatott, hogy Madách génuszát hirdesse és árasssa mindazoknak, akik a múzeumot felkeresik; nem méltó a nagy költő szelleméhez. A dédunoka, aki életének jelentős részét a házban élte le és ismerte jól kívülről-belülről, kereste a régi megszokott és sokat látott tárgyakat; bútorokat, Madách Imre hagyatékát, amit őt annakidején ott hagytak. Úgy találta, hogy azokból jóformán semmi sincs már. Az eredeti, értékes, szép bútorok mind hiányoztak és előtte ismeretlen, ócska holmikát látott, amelyeknek semmi közük nem volt Madách Imréhez. Egyedül a kis fehér

gyermek-íróasztalát ismerte fel. A falakon családi képek függtek, de azok is jobbára az oldalági Madáchokat és azok leszármazottait ábrázolták. Kivétel az unoka — Madách Flóra — az ő édesanyja volt, akinek szép, fiatalasszony-korabeli képe függött a falon, névvel és azzal a felirattal ellátva, hogy Ő az utolsó egyenesági leszármazott. Ami súlyos tévedés, mert úgy látszik a Madách-múzeum nem tud a többi egyenesági leszármazottól.

Igy nem tudott Madách Flóra Lola leányáról, aki mint dédunoka éppen jelen volt; de nem tudott a másik két dédunokáról, a Salzbürgben élő dr. Kuchinka Istvánról és az 1968-ban Kiskunfélegyházán elhalálozott Kuchinka Vilmosról, Lola féltestvéreiről sem. (A közös édesanya kétszer ment férjhez, az első házasságából származott a két fiú, a másodikkól Lola.) A dédunokák leszármazottairól sem tudott. Sao Paulóban négy unokája, az USA-ban egy él. Persze nem tudhatott az 1983-ban Madách-csá nyilvánított Sao Paulói unokaköről sem, aki ma brazil hatósági engedéllyel a Madách név jogos viselője.

Ennyi a ház egykori lakójáról és élményéről. Azóta sajnos újabb elkeserítő tünetek fogadják a látogatókat. Pedig a dédunoka látogatása óta öt év telt el.

Kelenváry János

Sejtelmes hallgatás

Az elmúlt évben október 13-án megjelent Ké a szék című cikkük, amellyel kapcsolatban észrevételt kívánok tenni, mint az aggteleki terület korábbi országgyűlési képviselője. A korrekciót követően elmondhatom, hogy az OKTH illetékes vezetői levonják a tanulságokat, és az ügyet tisztességesen rendezik.

Az azóta eltelt időszak eseményei azonban nem ezt tükrözik, sőt a rendezés feltételei, ha lehet, rosszabbodtak. A korábbi vezetőit, Zsolczi Gyulát az OKTH döntőbizottsága a 22/1985. sz. szeptember 10. határozatával visszahelyezte eredeti munkakörébe. A jogerőre emelkedett határozatot Buzetzy Győző, a ki-nevezett igazgató, nem vette tudomásul, és 1985. november 18-án Zsolczi Gyula munkaviszonyát felmondta.

Az OKTH MDB-a a 30/1985. december 12-én kelt határozatával a felmondást hatálytalanította, és Zsolczi Gyulát újra visszahelyezte eredeti munkakörébe. Az igazgató ezt a határozatot is figyelmen kívül hagyta, és Zsolczi Gyulát 1986. január 18-ával felmentette a munkától, március 18-án megszűntette munkaviszonyát.

Több mint 18 éve — ebből 10 évig képviselőként — ismerem az Aggteleki Nemzeti Park szakmai, emberi problémáit, így felelősséggel szólhatok róluk. Zsolczi Gyula törvénytelen módszerekkel történő elmozdítása a munkahelyi dolgozóival együtt mindnyájunkat megdöbbentett; az igazgatói pályázat körülményei pedig szocialista rendszerünk alapkritériumát, a törvényességet sértik.

Az OKTH már hónapok óta vizsgálja az ügyet, de semmi érdemlegeset nem tesz annak korrekciójára érdekében. A mindenki által kívánt és javasolt megoldás kézenfekvő; az igazgatói pályázatot újra ki kell írni, és hozzáértő, elfogulatlan elbíráló bizottsággal elbíráltatni. Kérem Önöket, hogy az ügy tisztességes lezárása érdekében ezt segítsék elő.

Forgony László, Rudabánya

Bevallom, a levelet olvasva meglepődtem. Bár az önmagukért beszélő tényeket pártatlanul feltáró írásom (legalábbis erre törekedtem) megjelenése után nem vártam csodát. De azt mindenképpen, hogy a pályázat kiírói és elbíráló választ adnak a döntés után is nyitott, sokakat foglalkoztató kérdésekre.

Nem a nekem szóló válasz elmaradását bánom. Hiszen jól tudom, mire egy-egy kényes ügyben válaszevéllel rendeződnek össze a gondolatok, megeshet, hogy éppen akkor megy szabadságra a gépirónó, vagy netán elfogy a levélpapír... Sokkal inkább foglalkoztat, hogy az ügyben igencsak érintett, a nemzeti park-

ban dolgozó honfitársaink és a közügyekért felelősséget érő emberek sem kaptak rangjukhoz méltó választ az írásomban is megfogalmazott kérdéseikre.

Igy aztán még Zsolczi Gyula sem tudja megmagyarázni egykori munkatársainak, hogy miért is kénytelen munka nélkül felvenni vezetői fizetését. Nem lehet ugyanis mindenkinek egyenként elmagyarázni, hogy neki alkotmányban biztosított joga van a munkához, döntőbizottsági határozata pedig arra, hogy jogosult a nemzeti park kirendeltség vezetői tisztségének betöltésére. Csak hát a tisztázatlan helyzet miatt képtelen a munkavégzésre.

Megeshet: az általam nagyrabecsült bíráló bizottság tagjai (és a választásra illetékesek) azért hallgatnak, mert úgy vélik: az idő majd feloldja a döntésük nyomán kialakult konfliktust. Talán azért hallgatnak, mert — az évszázados közmondás igazságtartalmától tartva — megszólalásuktól bölcsességük elvesztését féltik.

Mindez persze csak pusztá találgatás. Tényeket azonban nem írhatok, mert a hallgatás varázslatosan titokzatos teszi ezt a történetet. Sőt, egészen sejtlemessé, már-már krimiszerűen izgalmassá. És amíg az illetékesek hallgatnak, addig nekünk, egyszerű polgároknak legalább van miért izgunkunk. Akár találgathatunk is: vajon ki szólal majd meg elsőként? És vajon elmondja-e: napjainkban már a munkahelyi közösségeknek is van szavuk abban, hogy a felkészült szakemberek közül kit választanak vezetőjüknek?

(cs. n. l.)

FELVESZÜNK munkavédelmi szakmérnöki vagy munkavédelmi technikus képesítéssel és gyakorlatl rendelkező **MUNKAVÉDELMI VEZETŐT**. Alapbér: 5200,- Ft-tól, 12 000,- Ft-ig. Válaszleveleket szakmai önéletrajzzal „A kategóriájú külker vállalat” jellegű, a Lapiadó Vállalat hirdetői osztályára, 1071 Bp., Peterdy u. 15. kérjük küldeni.